

УДК 351.352.354

О. І. ЛЯШЕВСЬКА

ВАЛОВИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ У МЕХАНІЗМІ ЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ

Здійснено науково-теоретичний аналіз визначення місця валового регіонального продукту в механізмі економічних індикаторів через застосування системи національних і регіональних рахунків.

Ключові слова: валовий регіональний продукт, регіональне управління, система національних рахунків, система регіональних рахунків.

Carried out the scientific and theoretical analysis of the definition of gross regional product in the mechanism of economic indicators through national and regional accounts.

Key words: gross regional product, regional management, national accounts, the system of regional accounts.

Для національної економіки загально визнаною основою макроекономічних вимірів та оцінок є система національних рахунків (СНР). Розвиток цієї системи в Україні розпочався в 1991 р., коли Уряд взяв курс на впровадження ринкової економіки, а в 1992 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову “Про впровадження системи національних рахунків”. Для України, країни з величезною територією та нерівномірним економічним розвитком регіонів, для більш ефективного державного впливу на соціально-економічні процеси на регіональному рівні вельми актуальним є розробка системи регіональних рахунків (СРР). М. Міхєєва рекомендує формувати СРР, спираючись переважно на результати закордонних досліджень з регіональних рахунків [5, с. 49–51]. Така система регіональних рахунків має відповідати методологічним положенням Європейського статкомітету, що рекомендує починати роботу з побудови регіональних рахунків валової доданої вартості та валового нагромадження капіталу [8, с. 198].

У розробці концепцій, понять СНР та її подальшому розвитку брали участь економісти зі світовими іменами: Дж. Кейнс, Р. Стоун, Я. Тінберген, М. Фріш, С. Коваль, В. Леонтьєв, О. Окрус. За останні 50 років ООН, МВФ, Євростат та інші міжнародні організації тричі переглядали та вдосконалювали методологію складання СНР. На сьогодні СНР являє собою обґрунтований, загально визнаний інструмент макроекономічного аналізу національної економіки, у тому числі й регіональної.

Метою даної статті є визначення місця валового регіонального продукту в механізмі економічних індикаторів через застосування системи національних і регіональних рахунків.

Побудова СРР стикається з такими принциповими проблемами, зумовленими відкритим характером регіональної системи (взаємодія з іншими регіонами усередині національної економіки й відносини з іншим світом):

– розподіл між регіонами витрат і результатів видів діяльності, властивій тільки національній економіці в цілому (центральне управління, оборона, грошова емісія тощо) або не мають чіткої територіальної прив'язки (послуги зовнішньої торгівлі, банків тощо);

– розподіл і фіксування економічних операцій між інституціональними суб'єктами, що діють на території регіону (резидентами й нерезидентами);

– визначення економічних меж виробництва і споживання в регіоні;

– відбиття операцій ввозу й вивозу товарів і послуг, а також експорту й імпорту продукції.

Таким чином, вищевикладені концептуальні труднощі регіоналізації системи національних рахунків і обмеження інформаційного плану, з якими стикаються територіальні органи державної статистики, пояснюють, чому СНР не може бути реалізована в повному обсязі рахунків на регіональному рівні.

Як ВВП для всієї України, для регіонів найбільш узагальнюючим макроекономічним показником може виступати валовий регіональний продукт (ВРП). Його сума по регіонах має відповідати ВВП країни. Але існують і певні особливості.

По країні величина ВВП, що визначається виробничим методом, має строго відповідати і бути збалансованою з величиною використовуваного ВВП: кінцевого використання домогосподарствами, органами загальнодержавного управління, валовими інвестиціями, різницею між експортом і імпортом. Однак ні в регіонах, ні в Україні, ні в інших країнах, які здійснюють регіональні розрахунки, такого балансування немає. В одних регіонах ВРП виробляється більше, ніж використовується, в інших – навпаки. В Україні ця невідповідність реалізується в основному за допомогою міжрегіональних бюджетних перерозподілів.

ВВП в Україні в рамках використання міжнародної Системи національних рахунків почали розраховувати з 1993 р. Але ще в останні роки радянської системи було виконано регіональні розрахунки тодішнього основного макроекономічного показника – національного доходу. Він менший за ВВП (1990 р. по Україні – на 30 %) за рахунок включення у ВВП результатів виробничої діяльності в галузях так званої невиробничої сфери та відрахувань (амортизації) на знос основних фондів.

Що стосується виробництва на душу населення національного доходу і ВРП, то цілком очевидно, що з 1990 р. міжрегіональні відмінності були значно меншими. Тоді співвідношення максимального показника до мінімального становило 159 %. З 1996 р. ця різниця зросла до 268 %, перевищивши розбіжності 1990 р. в 1,7 раза. Але особливо вражають результати 2004 р. – 658 %, або в 2,5 раза більше, ніж вісьмома роками раніше.

Звернемо увагу також, на те що в 1990 р. найбільший показник виробленого національного доходу на душу населення був не в Києві, а в Запорозькій області. Хоча, очевидно, вищі показники виробленого ВРП у столицях характерні не тільки для України. Так, у Росії цей показник по Москві на душу населення був вищим, ніж загалом по Росії, у 2,9 раза (2007 р.), а по Вашингтону – у 2,3 раза вище, ніж у цілому по США (2007 р.).

Між тим, ні серед результатів аналізу стану використання території України, ні серед рекомендованих його напрямів у майбутньому не зазначено депресивні

території, хоча відмічається, що використання території країни характеризується значними диспропорціями, що, безумовно, впливає на роль регіонів у життєдіяльності країни.

Так, частка валового регіонального продукту, який виробляється на відповідних територіях, у загальнодержавному обсязі ВВП у період 2007-2008 рр. коливалась від 0,73 – 0,97 % (відповідно, м. Севастополь і Чернівецька обл.) до 19,68 – 12,39 % (м. Київ та Донецька обл. відповідно), хоча середній відсоток має бути на рівні 3,7 %. При цьому розподіл областей у межах, що розраховано, відбувається нерівномірно: більшість (14 регіонів) тяжіє до 2 %, по три регіони (АРК, Київська та Полтавська обл.) – до 3 та 4 % (Запорізька, Львівська, Одеська обл.), Харківська обл. – 6,15 %, Дніпропетровська – 9,55 % [6]. Протягом 2009 р., певно, ситуація залишилась незмінною [4, с. 62].

Існують дві обставини, які частково пояснюють вищі душеві показники ВРП у столицях, виділених у самостійні адміністративно-територіальні одиниці. Перша полягає в тому, що чимала частина тих, хто працює у столицях, живе за їхніми межами: в Україні та Росії – у Київській і Московській областях. Друга обставина пов'язана з тим, що в столицях розташовано чимало штаб-квартир великих корпорацій, банків, які ведуть діяльність у кількох адміністративно-територіальних одиницях і мають консолідовану (спільну) фінансову звітність. У цих випадках виникає необхідність умовно перерозподілити їхній прибуток й інші елементи, що формують ВРП, між кількома регіонами. Можливі різні підходи до такого перерозподілу. В Україні він здійснюється пропорційно до виробничих витрат. Але, схоже, далеко не завжди інформація, надана такими корпораціями та банками, цілком відповідає реаліям. Отже, існує певне завищення тих елементів, які “приписують” Києву.

На користь цього свідчить той факт, що до перерозподілу на Київ у 2007 р. припадало 41,5 % прибутку, а на Донецьку область – 13,9, Дніпропетровську – 10,1, Харківську – 1,3 % прибутку. Навіть враховуючи, що середня номінальна зарплата найманих працівників у Києві вища, ніж у середньому по Україні (2007 р. – у 1,64 раза), та й усі наявні доходи на душу населення перевищують середньоукраїнський рівень у 1,7 раза [6].

Істотні міжрегіональні відмінності існують і за інвестиціями в основний капітал (по-старому – за капітальними вкладеннями). З 2005 р. у середньому по Україні цей показник у розрахунку на душу населення наблизився до 2 тис. грн. У шести переважно сільськогосподарських, непромислових областях він менший ніж 1 тис. грн. Найвищими є показники по м. Києву: вони у 3,7 раза вищі за середньоукраїнські і майже удев'ятеро, ніж у Чернівецькій обл. [Там же].

Виділимо аналітичні можливості ВРП у системі регіональних економічних індикаторів, які проявляються в такому:

1. ВРП виступає як основний показник, що відображає досягнутий рівень економічного зростання: темп зростання або приріст реального ВРП у цілому по регіонах або на душу населення. При цьому під економічним зростанням у регіоні розуміється збільшення масштабів регіонального виробництва, що забезпечується як за рахунок зростання кількості застосовуваних факторів виробництва, так і на підставі підвищення їхньої якості, що характеризує

інтенсивний тип зростання. У класичному розумінні виділяються два типи економічного зростання: переважно екстенсивний (грунтується на залученні, нарощуванні капітальних, трудових та інших ресурсів розвитку при будівництві нових підприємств, освоєнні нових родовищ, земель тощо), переважно інтенсивний (грунтується на підвищенні продуктивності праці, віддачі інших ресурсів, підвищенні ефективності їхнього використання на базі реконструкції діючих підприємств).

У сучасному світі внесок науки, інновацій і нових технологій досить високий і продовжує збільшуватися.

Більшість наукових досліджень українських учених зводиться до висновків, що для забезпечення інноваційного розвитку необхідно залучити інвестиційні ресурси. Виходячи з того, що держава має обмежені фінансові ресурси, інноваційна сфера не отримує інвестиції в повному обсязі, як наслідок, зменшується наукомісткість українського ВВП. За розрахунковими даними Інституту економіки та прогнозування НАН України, наукомісткість українського ВВП у 1995 р. становила 1,2 %, а в 2008 р. – 0,81 % [1, с. 23]. При цьому інноваційна діяльність підприємств фінансується здебільшого за рахунок власних коштів, а державна підтримка складає 2,9 % загального обсягу фінансування інноваційної діяльності [7, с. 11].

У США в останні два десятиліття частка приросту ВВП за рахунок “прогресу в знаннях” наближається до 90 %. Економічне зростання країн Західної Європи, Японії й Південної Кореї також засноване на постіндустріальних ресурсах [2, с. 56]. Слід зазначити, що інновації й нові технології забезпечують не тільки зростання ВВП (ВРП), але і його якісну та прогресивну зміну. У зв’язку із цим у галузевій структурі ВВП (ВРП) починають переважати галузі трудомістких виробництв.

2. ВРП створює інформаційну базу для побудови державної й внутрішньорегіональної економічної політики. У країнах з різноманітними умовами соціально-економічного розвитку головне призначення державної регіональної політики укладається в зменшенні розходжень у рівнях життєзабезпечення людей, що проживають на різних територіях, у подоланні регіональної асиметрії в цілому, у створенні передумов активізації міжрегіональних економічних зв’язків. Будучи узагальнюючою параметричною характеристикою економічного розвитку регіонів, ВРП виступає як інструмент здійснення конкретного напрямку регіональної державної політики: проведення аналізу диференціації рівнів соціально-економічного розвитку регіонів України, їх типологізації з наступною розробкою заходів державного впливу. З цією метою ВРП у складі індикаторів регіонального розвитку відображає таке:

– загальну макроекономічну ситуацію в регіоні: ВРП на душу населення (грн), ВРП на душу населення щодо середньоукраїнської величини (у відсотках), щорічний темп приросту ВРП на душу населення (у відсотках), ВРП на одиницю виробленої продукції, послуг (грн), вироблений ВРП, розраховуючи на одного зайнятого або жителя (грн), інвестиції у відсотках до ВРП;

– стан бюджетної і фінансової системи (показники відносні до ВРП): дефіцит бюджету до ВРП (у відсотках), частка сукупних податкових і неподаткових нарахувань до ВРП (у відсотках), частка прибутку по основних видах господарської діяльності

до ВРП (у відсотках), частка простроченої кредиторської заборгованості до ВРП (у відсотках), частка кредитних вкладень до ВРП (у відсотках), частка поточних і розрахункових рахунків підприємств до ВРП (у відсотках), депозити населення до ВРП (%).

3. ВРП може використовуватися як один з можливих показників економічного доходу як основи розрахунку податкового потенціалу України, що найбільш повно враховує обсяг оподатковуваних ресурсів. Відповідно до методології СНР, ВРП є вихідною базою для обчислення таких показників, як вироблений і розташований регіональний дохід.

Отриманий дохід характеризує доходи, отримані всіма інституціональними секторами незалежно від того, створені вони на даній території або отримані ззовні. Валовий розташований регіональний дохід розраховується за секторами економіки шляхом корекції величини валового створеного доходу і доходів від власності в кожному секторі на сальдо обміну доходами усередині регіону й між секторами національної економіки поза даним регіоном. Обмінні операції фіксуються у формі поточних трансфертів, переданих і отриманих кожним сектором регіональної економіки. Оскільки економіка регіонів відкрита і резиденти різних регіонів економічно взаємозалежні, то валовий створений у регіоні дохід не дорівнює валовому регіональному розташовуваному доходу. Отже, обидва показники економічного доходу охоплюють основний обсяг оподатковуваних ресурсів регіону й цілком адекватно відображають податковий потенціал території.

4. У сучасних умовах особлива увага приділяється проблемам забезпечення економічної безпеки регіону. ВРП створює інформаційну аналітичну базу з метою здійснення державного регулювання заходів щодо забезпечення економічної безпеки регіону. Для цього необхідна організація спеціальних моніторингових досліджень.

З упровадженням в українську практику СНР змінюється система основних результативних показників, що характеризують окремі сторони регіонального відтворення. До її складу входять такі показники: валовий випуск, валова додана вартість, валовий регіональний продукт.

Використання системи взаємозалежних результуючих показників, що відображає відтворювальний підхід до управління регіоном, дозволить таке:

- визначити місце регіону в територіальному поділі праці;
- установити співвідношення між виробництвом і використанням ВРП;
- проаналізувати найважливіші внутрішньорегіональні економічні пропорції відтворення;
- оцінити ефективність регіонального відтворення.

Побудова системи регіональних економічних рахунків в Україні як методологічної, так і статистичної бази для економічного аналізу регіональних і міжрегіональних проблем є життєво необхідним. Однак СНР не може бути реалізована в повному обсязі рахунків на регіональному рівні через наявність певних труднощів регіоналізації СНР.

Центральне положення в СРР займає валовий внутрішній продукт. Прагнення регіонів України до більшої самостійності приводить до потреби використання

ВРП як результативного показника економічної діяльності. При цьому доцільним є вдосконалення аналітичних можливостей ВРП у системі існуючих регіональних економічних індикаторів, які реалізуються в тому, що ВРП виступає як індикатор ефективності регіонального відтворення; як результуючий параметр, що відображає досягнутий рівень економічного зростання; як інструмент здійснення регіональної державної політики подолання надмірного відстоювання окремих регіонів за рівнем економічного розвитку; як показник економічного доходу.

При аналізі відтворювального процесу як на макро-, так і на регіональному рівні недоцільно замінити ВВП і ВРП будь-якими іншими показниками, що є частковими індикаторами регіонального відтворення. Однак не слід сприймати ВВП і ВРП як універсальні, самодостатні індикатори, доцільно доповнювати їх іншими, більш спеціалізованими, індикаторами.

Таким чином, використання системи взаємозалежних результативних показників, що відображає відтворювальний підхід до управління регіоном, дозволить визначити місце регіону в територіальному поділі праці, установити співвідношення між виробництвом і використанням ВРП, проаналізувати найважливіші внутрішньорегіональні економічні пропорції відтворення.

Література:

1. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи / [Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал, І. А. Шовкун та ін.] // Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізації: викликів : аналіт. матеріали до Парламентських слухань ; за ред. Л. І. Федулової, Г. О. Андрощука ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 196 с.
2. *Ковалевский Г. В.* Идеи, поиски, решения. Харьковская экономическая школа (1804 – 2004) : [монография] / Г. В. Ковалевский. – Х. : ХНАГХ, 2005. – 179 с.
3. *Макконелл К. Р.* Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М., 2004. – 972 с.
4. *Мамонова В. В.* Державна регіональна політика: проблеми формування правової бази / В. В. Мамонова // Публічне управління теорія та практика. – 2010. – № 1. – С. 59–67.
5. *Михеева Н. Н.* Проблемы использования региональных счетов в макроэкономическом анализе / Н. Н. Михеева // Экономика и математические методы. – 2000. – № 4. – С. 48–57.
6. Статистичний щорічник України за 2008 р. / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленко ; відп. за вип. В. А. Головка. – К. : Консультант, 2009. – 572 с.
7. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів : збірник / [М. В. Стріха, В. С. Шовкалюк, Т. В. Боровіч та ін.]. – К. : Прок-Бізнес, 2009. – 40 с.
8. *Чала Т. Г.* Соціально-економічна статистика : [навч. посіб.] / Т. Г. Чала, О. А. Чуприна, І. А. Косата. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2001. – 248 с.

Надійшла до редколегії 11.04.2011 р.